

7. Quatre lectures Talmudiques (τέσσαρες ταλμουδικές μελέτες), éd. Minit, Paris 1968.
8. Humanisme de l' autre homme (΄Ο ανθρωπισμός του άλλου ανθρώπου) éd. Fata Morgana, Montpellier 1972.
9. Autrement qu' être, ou - de là de l' essence (Διαφορετικά από τί είναι ή πέρα από την ούσία), M. Nijhoff, 1974.
10. Noms propres (Κύρια όνόματα), Fata Morgana, Montpellier 1975.
11. Du sacré au saint (΄Από τό ιερό στό άγιο), éd. Minit, Paris 1977.

B. ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ ΚΑΙ ΜΕΤΑΦΥΣΙΚΗ ΚΑΤΑ ΤΟΝ Ε. LEVINAS

Σέ μιάν εποχή ύπερωσίας και θριάμβου του όρθολογισμού, όπου ή τεχνολογία κι ή έπιβολή του Κράτους πάνω στους πολίτες είναι τά πιό ανάγλυφα χαρακτηριστικά της, ό Levinas έχει την τόλμη του «άναχρονισμού». ΄Ενώ ή ύπεροχή της πολιτικής άπέναντι στην ήθική έχει έπιβληθεί σέ οικουμενικό επίπεδο, αυτός άναλαμβάνει νά γράψει για την έπιθυμία του ΄Αλλου, δηλαδή για μιá μεταφυσική, πού είναι στό βάθος ήθική. ΄Ετσι συνδέεται μέ μιá πανάρχαιη παράδοση και αναβιώνει μιá βαρεία κληρονομιά.

Κατά τον Levinas ή φιλοσοφία δέν άρχίζει μέ τον άθεισμό, όπως ύποστηρίζουν ό Heidegger και οι νεοεγελιανοί φιλόσοφοι. Τουλάχιστον έξ ίσου παλιά είναι και μιá άλλη παράδοση: ή παράδοση του ΄Αλλου, πού δέν είναι άναγκαστικά θεολογική, αλλά φιλοσοφική. ΄Η παράδοση πού δέν βρίσκει τό δίκαιο μέσα στην έξουσία και δέν άνάγει κάθε άλλο στό ΄ιδιο. Κύριοι δημιουργοί αυτής της παραδόσης είναι ό Πλάτων κι ό Descartes. ΄Ιδιαίτερα ή καρτεσιανή άνάλυση της ιδέας του άπειρου έπηρέασε βαθιά τον Levinas. Κατά τον Descartes τό έγώ πού σκέφτεται διατηρεί μέ τό ΄Απειρο μιá σχέση. Αυτή ή σχέση δέν είναι ή σχέση πού συνάπτει τό περιέχον μέ τό περιεχόμενο, άφού τό έγώ δέν μπορεί νά περιλάβει τό ΄Απειρο. Ούτε ή σχέση πού συνάπτει τό περιεχόμενο μέ τό περιέχον, άφού τό έγώ είναι χωρισμένο από τό ΄Απειρο. Αυτή ή σχέση είναι ή ιδέα του ΄Απειρου μέσα μας. Βέβαια για όλα τά πράγματα έχουμε μιάν ιδέα. ΄Η ιδέα του ΄Απειρου έχει όμως τό έξής έξαιρετικό γνώρισμα: τό ιδεατό του ξεπερνάει, ύπερβαίνει την ιδέα του! (Βλέπε E. Levinas, En découvrant l' existence avec Husserl et Heidegger, suivie d' Essais nouveaux, ΄Εκδ. Vrin, Paris, σελ. 171-172).

Πώς όμως μιá τέτοια θεωρία μπορεί νά μείνει στό φιλοσοφικό επίπεδο και νά μη γίνει θεολογία; ΄Ο Levinas ισχυρίζεται πως τό κατάφερε,

βρίσκοντας την έμπειρία πού ζητούσε, την ιδέα του ΄Απειρου μέσα στην σχέση μέ τον ΄Αλλο άνθρωπο και συγκεκριμένα μέσα στό πρόσωπό του. Τό πρόσωπο του ΄Αλλου ανθρώπου δέν είναι άπλως μιá μορφή. Είναι μιá δύναμη, πού άναστέλλει τή δική μου. Είναι ένα όχι στην έξουσία και στην δύναμη, στην έλευθερία μου. Τό βλέμμα του, ή έκφρασή του μέ άφοπλίζουν, μέ κάνουν νά μήν «μπορώ πιά νά μπορώ» (Βλέπε E. Levinas όπ. π., σελ. 173). ΄Ενώ μέσα στό ΄Ιδιο ή έλευθερία και ή δύναμή μου είναι άπόλυτες, στην σχέση μου μέ τον ΄Αλλο άνθρωπο άντιμετωπίζω μιάν ήθική αντίσταση. Αυτή ακριβώς ή ήθική αντίσταση είναι ή παρουσία του άπειρου. ΄Αν ή αντίσταση αυτή, πού έκφράζεται στό πρόσωπο του ΄Αλλου ανθρώπου, δέν ήταν ήθική, αλλά πραγματική, θά ξαναπέφταμε στό επίπεδο του κόσμου, στην περιοχή της ολότητας. Γι΄ αυτό κι ό Levinas λέει ότι είναι μιá αντίσταση πού γίνεται «μέ τό πλήρες ξεσκέπασμα και την πλήρη γυμνότητα των ματιών, χωρίς αντίσταση, μέ την εύθύτητα, μέ την άπόλυτη ειλικρίνεια του βλέμματός του» (E. Levinas, όπ. π., σελ. 173).

΄Ετσι, κατά τον Levinas, ό ΄Αλλος άνθρωπος δέν είναι μόνο μιá άλλη έλευθερία. Είναι αυτό πού μου προσφέρει τή συνείδηση της δικαιοσύνης. Αυτή ή τελευταία διαπίστωση συνεπάγεται ότι ό ΄Αλλος άνθρωπος είναι πιό κοντά στό Θεό από μένα. Στο πρόσωπο του ΄Αλλου ανθρώπου, στό πρόσωπο πού είναι καθαρή έμπειρία, έμπειρία χωρίς έννοια, ήθική σχέση, βρίσκουμε τό ίχνος του Θεού.

Μέσα από μιá πυκνή κλίμακα άντιπαραθέσεων (ιστορία - έσχατολογία, ολότητα - άπειρο, ανάγκη - έπιθυμία, πολιτική - ήθική, ΄Ιδιο - ΄Αλλο) ό Levinas προσπαθεί νά άνατρέψει την προτεραιότητα της έλευθερίας άπέναντι στην δικαιοσύνη, όπως την έχει άποδεχθεί ή σύγχρονη όντολογία. Γι΄ αυτό κι όλο τό έργο του είναι ένας διάλογος μέ τον Heidegger. Για τον Levinas ή σκέψη του Heidegger άποτελεί τό άποκορύφωμα μιás παράδοσης (σύμφωνα μέ την όποια τό πεπερασμένο δέν άναφέρεται στό ΄Απειρο), μιás παράδοσης πού έχει επεκτείνει φυσικά μερικές τάσεις της καντιανής φιλοσοφίας. ΄Η χαιντεγγεριανή όντολογία έξαρτά τή σχέση μέ τό ΄Αλλο από τή σχέση μ΄ έναν Ουδέτερο (όρο) πού είναι τό Είναι. ΄Ετσι όμως δικαιώνεται ή θέληση της δύναμης, ή άδικία, όλος ό δυτικός πολιτισμός της ιδιοκτησίας, της εκμετάλλευσης, της πολιτικής τυραννίας και των πολέμων. Μέ μιá λέξη δικαιώνεται ή βία.

Μόνη διέξοδος είναι ή ήθική σχέση των προσώπων, τό πρόσωπο - μέ - πρόσωπο, πού γεννάει ή έπιθυμία του ΄Αλλου. ΄Η ήθική σχέση όμως πού περιγράφει ό Levinas δέν έχει καμιá συγγένεια μέ την καντιανή ήθική. ΄Ο Kant στην Κριτική του πρακτικού λόγου, ξεκινώντας από την έμπειρία και φτάνοντας στό λόγο, χωρίζει τό καλό από τό κακό και θεομοθετεί μιá έξουσιαστική ήθική. ΄Εγκαθίσταται μ΄ άλλα λόγια ένας μηχανισμός έλέγχου των πράξεων από τό λόγο. ΄Οπως παρατηρεί ό Hegel, ό Kant μέ την ήθική του δέν κάνει τίποτ΄ άλλο από τό νά έσωτερικεύει τή σχέση κυρίου (λόγος) και δούλου (πράξη). ΄Η ήθική του Levinas δέν είναι διαλεκτική, δέν

προβλέπει κανένα έλεγχο, καμιά τάξη, κανένα νόμο. Τό πρόσωπο από έμπειρικό φαινόμενο στην αρχή γίνεται μεταφυσικό βίωμα. Είναι δηλαδή κάτι πού δέν περιγράφεται, δέν λέγεται μέ τό συνήθη τρόπο, αλλά μόνο βιώνεται. Γι' αυτό, όπως παρατηρεί κι ο Derrida, ή σκέψη του Levinas δέν είναι μόνο «μιά ήθική χωρίς νόμο, άλλ' επίσης είναι και μιά γλώσσα χωρίς λόγο» (J. Derrida, L'écriture et la différence, έκδ. Seuil, Paris, σελ. 219).

Μέσα απ' αυτό τό έρμητικό έργο (πού έχει συχνά ποιητικούς τόνους) προβάλλει μιά άπίστευτα προσωπική και πρωτότυπη σκέψη. Μοναχική και άμιμητη (παρά τίς κάποιες συγγενειές της μέ τόν περσοναλισμό) αλλά μεγαλειώδης ή φιλοσοφική αυτή σκέψη είναι τόσο σημαντική πού δύσκολα μπορεί κανείς νά άντικρούσει τούς όπαδούς της, πού τή θέλουν σάν τήν πιό σπουδαία πνευματική έκφραση τής έποχής μας.

Γ. ΣΧΟΛΙΑ ΣΤΟ ΜΕΤΑΦΡΑΖΟΜΕΝΟ ΚΕΙΜΕΝΟ

[1]. «'Η άληθινή ζωή είναι άπούσα»: στίχος του Rimbaud από τό ποίημά του Une saison en enfer (Μιά έποχή στην κόλαση), Délires I (Παραφορές). 'Ο Rimbaud λέει άκριβώς: «Τί ζωή! 'Η άληθινή ζωή είναι άπούσα. Δέν είμαστε στον κόσμο». Μ' αυτή τήν τελευταία διαπίστωση διαφωνεί ο Levinas, ύποστηρίζοντας ότι, παρ' όλη τήν άπουσία τής άληθινής ζωής, είμαστε στον κόσμο κι αυτό άκριβώς δημιουργεί τή μεταφυσική.

[2]. Όλες αυτές οι εκφράσεις θέλουν νά ύποδηλώσουν τήν έτερότητα.

[3]. Βασικό χαρακτηριστικό τής σκέψης του Levinas είναι ο χωρισμός τής έπιθυμίας από τήν άνάγκη. 'Η άνάγκη επιδέχεται ίκανοποίηση. Πεινάω; Μπορώ νά φάω και νά χορτάσω. Αντίθετα ή έπιθυμία, όπως τήν άντιλαμβάνεται ο Levinas, επειδή δέν έχει άντικείμενο, όσο περισσότερο έπιθυμεί, τόσο περισσότερο μεγαλώνει και συνεπώς μένει άναίκανοποίητη. Γράφει σχετικά ο Levinas στό έργο του Humanisme de l' autre homme ('Ο άνθρωπισμός του άλλου άνθρώπου), έκδ. Fata Morgana, Montpellier 1972, σ. 46: «Τό 'Επιθυμούμενο δέν πληρώνει τήν έπιθυμία μου, αλλά τή βαθαίνει, τρέφοντάς με, κατά κάποιο τρόπο, μέ καινούργιες πείνες».

[4]. Είναι φανερό ότι έδώ άντιδιαστέλλεται ή έννοια τής έπιθυμίας από τήν πλατωνική άνάμνηση.

[5]. Δέν πρέπει νά είναι τυχαίο ότι ο συγγραφέας χρησιμοποιεί τό ρήμα creuser, πού σημαίνει άδειάζω, κοιλαίνω, προκαλώ πείνα, βαθαίνω. Τό 'Επιθυμούμενο «κάβει» όλο και βαθύτερα τήν έπιθυμία μας, παίρνει κάτι απ' αυτήν, τήν άδειάζει.

[6]. 'Αόρατο σημαίνει έδώ γενικά κάτι τό έξω από τήν τάξη του άισθητού.

Δηλαδή σημαίνει κάτι πού είναι όχι μόνο άόρατο, αλλά και άήκουστο, άπιστο κ.τ.λ.

[7]. 'Η adequatio (συμφωνία) είναι ή κλασσική άντίληψη για τήν άλήθεια. Βλέπε Heidegger: Von Wesen der Wahrheit (Για τήν ούσία τής άλήθειας), έκδ. Klostermann, Frankfurt 1967. 'Veritas est adaequatio intellectus et rei'. Βλέπε και Κ. Βουδούρη, 'Η θεωρία τής γνώσεως, 'Αθήνα 1977, σ. 92-100.

[8]. Δηλαδή όχι κάτι τό άισθητό, αλλά τό ύπεραισθητό..

[9]. Προδοσία είναι ή πώση από τήν 'Επιθυμία στην άνάγκη, από τό άνθρώπινο στό άπάνθρωπο.

[10]. 'Η γαλλική μετάφραση από τόν Levinas ταυτίζει τό όν και τό άόρατο, θέτοντας τό πρώτο σάν κατηγορούμενο του δευτέρου ή έρμηνεία αυτή βέβαια δέν προκύπτει από τό άρχαίο κείμενο.

[11]. 'Ο χωρισμός είναι ή θεμελιώδης έννοια (και προύπόθεση) τής μεταφυσικής. Όταν ο Levinas μιλάει για τήν *ολότητα και τό 'Απειρο*, θέλει νά ύποδηλώσει τόν άπόλυτο χωρισμό του κόσμου (ιστορία, άισθητά, σύμπαν) από τό 'Απειρο πού είναι τό 'Άλλο. Αυτό τό 'Άλλο είναι άπόλυτα χωρισμένο από τόν κόσμο (ολότητα). Τό περιεχόμενό του δέν είναι δυνατό νά παρασταθεί. Δέν μπορούμε νά έχουμε καμιά γνώση του 'Άλλου. Τό μόνο πού μπορούμε νά πούμε γι' αυτό είναι ότι είναι άλλο.

[12]. 'Ο άναγνώστης άφουγκράζεται έδώ τόν άπόηχο τής μαθητείας του Levinas στον Husserl και στον Descartes. Δέν είναι δυνατό νά ξεκινήσουμε παρά από τό 'Εγώ, τήν αυτοσυνείδηση.

[13]. Δέν πρέπει νά γίνεται σύγχυση άνάμεσα στό 'Άλλο σάν έξωτερικότητα, έτερότητα, 'Απειρο και στό άλλο σάν άλλοίωση του 'Ίδιου. Τό 'Ίδιο (ο κόσμος) ύφίσταται συνεχείς άλλοιώσεις, πού προκαλούν τήν άπειρη πολυπλοκότητά του. Καινούργια άναφορά του συγγραφέα στον Rimbaud, πού γράφει στην έπιστολή του προς τόν Georges Izambard (Μάιος 1871): «Je est un autre» (τό έγώ είναι ένας άλλος).

[14]. Βλέπε M. Heidegger: Vorträge und Aufsätze (Δοκίμια και διαλέξεις), Pfullingen 1964, II, Bauen, Wohnen, Denken. (Χτίζω, κατοικώ, σκέφτομαι).

[15]. 'Ο κόσμος είναι τό «σπίτι» μας, όπου λειτουργούν μέσα σε κατάσταση έλευθερίας οι δυνατότητές μας.

[16]. Σαφείς ύπαινιμοί για κάθε ύλιστική φιλοσοφία, για κάθε άθειστική θεωρία, πού είτε άμφισβητεί τό 'Άλλο είτε τό καταργεί.

[17]. Στο σημείο αυτό έχουμε τήν πρώτη νύξη ότι ο Levinas άντιλαμβάνεται τό 'Άλλο, τό 'Απειρο μέσα από τήν ήθική σχέση μέ τόν 'Άλλο άνθρωπο. 'Η

CONSTANTINE BOUDOURIS
PROFESSOR OF PHILOSOPHY
UNIVERSITY OF ATHENS

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ Ι. ΒΟΥΔΟΥΡΗ
ΚΑΘΗΓΗΤΟΥ ΤΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΤΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΗΣ ΣΧΟΛΗΣ
ΤΟΥ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΑΘΗΝΩΝ

READINGS

IN CONTEMPORARY METAPHYSICS

ΜΕΤΑΦΥΣΙΚΗ

ΑΠΟΨΕΙΣ ΠΑΝΩ ΣΤΗ ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΜΕΤΑΦΥΣΙΚΗ

*
ΑΘΗΝΑΪΚΟΣ ΚΥΚΛΟΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
*

ATHENS 1984

ΑΘΗΝΑ 1984